

ЗАДОРОЖНІЙ О. В.,
 кандидат юридичних наук, професор,
 завідувач кафедри міжнародного права
 Інституту міжнародних відносин
*(Київський національний університет
 імені Тараса Шевченко)*

ХМЕЛЬОВА І. Є.,
 старший юрист
(ТзОВ «Екотехпром», м. Київ, Україна)

УДК 341.238

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ

Стаття аналізує сучасні відносини між Україною та Росією, характеризує основні зміни, які мали місце у відносинах двох держав після незаконної окупації Криму Росією та ескалації подій на сході України. Стаття підкреслює необхідність чіткого визначення Російської Федерації як агресора.

Ключові слова: Україна, Російська Федерація, агресія, окупація, міждержавні відносини.

Статья анализирует современные отношения между Украиной и Россией, характеризует основные изменения, которые имели место в отношениях двух государств после незаконной оккупации Крыма Россией и эскалации событий на востоке Украины. Статья подчеркивает необходимость четкого определения Российской Федерации как агрессора.

Ключевые слова: Украина, Российская Федерация, агрессия, оккупация, межгосударственные отношения.

The essay analyzes the state of current relations between Russia and Ukraine; it describes the major changes that have taken place in the relations of the two countries after the illegal occupation of Crimea by Russia and the crisis escalation in Eastern Ukraine. The essay underlines the importance of clear definition of Russia as an aggressor-state.

Key words: Ukraine, Russia, aggression, occupation, interstate relations.

Вступ. Події останніх місяців докорінно змінили відносини між Україною та Російською Федерацією. У засобах мас-медіа класичні висловлювання про дружбу між державами, стратегічне партнерство та братські народи поступилися місцем поняттями «держава-агресор», «окупація», «роздріб відносин», «стан війни». Водночас сьогодні, як ніколи, важливо чітко розібратися в понятійному апараті, проаналізувавши, як насправді характеризуються відносини між двома державами. Актуальним питанням є визначення Російської Федерації як агресора та розробка відповідних дій та заходів із боку України для побудови відносин із Росією, виходячи з нових реалій.

Результати дослідження. Перші наочні зміни у відносинах двох держав відбулися, коли в березні українське МЗС відкликало посла В. Єльченка з Росії для консульта-

цій. «У зв'язку із ситуацією навколо Автономної Республіки Крим та необхідністю обговорення деяких її міжнародних аспектів українська сторона відкликає для консультацій посла України в Російській Федерації Володимира Єльченка» – йшлося в заявлі МЗС [1]. Ще до цього в лютому аналогічний крок зробила російська сторона [2]. У цьому контексті слід підкреслити, що в міжнародному праві під розривом дипломатичних відносин розуміють вчинене з ініціативи будь-якої держави й офіційно оголошене нею припинення дипломатичних відносин з іншою державою, що супроводжується відкликанням дипломатичних представників. Розрив дипломатичних відносин може бути результатом стану війни, ворожої політики однієї держави щодо іншої, здійснення яких-небудь дій, що виключають нормальну роботу дипломатичних представництв тощо. Сам по собі факт відкликання дипломатичних представництв або представників не означає розриву дипломатичних відносин, якщо про це прямо не зазначено в заявлі держави [3]. Таким чином, у відносинах України та РФ не можна говорити про факт розриву дипломатичних відносин. І незважаючи на взаємні погрози зі сторони окремих політиків та навіть проекти законів чи підзаконних актів (наприклад, проект О. Ляшка про першочергові заходи у зв'язку з військовою агресією), дипломатичні відносини продовжують існувати, хоча й не є успішними та ефективними.

Вищезгаданий проект Постанови щодо першочергових заходів у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації № 4465 від 17 березня 2014 р. містить ряд різносправомованих положень [4]. Загалом усі вони розраховані на регламентацію змін у відносинах України та Росії. Перш за все слід зважати, що частина пропозицій на сьогодні є дещо застарілими та менш актуальними (зокрема, щодо мобілізації, оснащення технікою; водночас вони остаточно не впроваджені). Можливим для втілення кроком є розірвання дипломатичних відносин та запровадження візового режиму з Російською Федерацією, запропоновані в проекті постанови. Питання денонсування договорів, яке передбачає проект, є спірним. Більше того, Російська Федерація сама денонсувала договори про базування чорноморського флоту, на що Україна має посилятися, обґрутовуючи незаконність його перебування в Криму. Слід також відзначити, що питання безвізового режиму з ЄС на сьогодні вирішується, і прийняття постанови жодним чином не прискорить цей процес, тому положення проекту із цього приводу мають скоріше політичну вагу, ніж правову. Спірними є також питання членства в НАТО та ЄС. На нашу думку, не можна звертатися із заявкою на вступ до Європейського Союзу тоді, коли Україна ще навіть не ратифікувала Угоду про Асоціацію. Важливими є також попередні реальні дії щодо імплементації положень цієї угоди, хоча сама ідея чіткого визначення власної зовнішньої політики є важливою. Проект Постанови регламентує також питання встановлення ціни транзиту російського газу, яке, на нашу думку, все ж має вирішуватись комплексно разом з іншими аспектами газового питання. Позитивними є пропозиції щодо певного суспільного очищення (заборона ряду партій, позбавлення депутатської недоторканності ряду депутатів, інформаційна безпека, посилення відповідальності за сепаратизм тощо). Водночас неприйнятною є ідея про тимчасове запровадження смертної кари для зрадників, диверсантів, мародерів, убивць, дезертирів і шпигунів. Така пропозиція суперечить міжнародним зобов'язанням України, адже перш за все Україна – член Ради Європи. Слід зауважити, що такі пропозиції з'являються саме тому, що держава ігнорує питання врегулювання відносин з Російською Федерацією, чим лише посилює бажання громадян бачити швидкі й радикальні дії. Саме тому офіційне визначення характеру відносин із Росією є актуальним.

Зі сторони Російської Федерації прозвучали офіційні заяви про призупинення з Україною політичних відносин [5]. Зважаючи на неправильну інтерпретацію таких заяв засобами масової інформації, російська сторона декілька разів підкреслила, що мова йде саме про політичні відносини. Водночас із точки зору міжнародних відносин і міжнародного права складно визначити, які наслідки має припинення політичних відносин

без розриву дипломатичних відносин, і загалом встановити сутність такого явища. Найбільш прийнятним, на нашу думку, є розуміння такого факту, як виключно політичний крок. Крім того, однозначно не можна відповісти на питання, яким чином може проявлятися відновлення політичних відносин, чи завжди воно має бути явно вираженим, чи може матися на увазі під час вчинення інших політичних дій. Логічно припустити, що на сьогодні такі відносини між Україною та РФ частково відновлені, а їхня повна відсутність мала місце впродовж періоду, коли РФ відмовлялася визнавати легітимність київської влади.

Слід підкреслити, що український парламент та ряд міжнародних організацій вже надали певну кваліфікацію діям Росії. Зокрема, Верховна Рада України в Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [6] визначила, що частина території України є тимчасово окупованою внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Парламентська асамблея Ради Європи у своїй резолюції визначила: «Асамблея рішуче засуджує дозвіл Ради Федерації Росії на застосування військової сили в Україні, російську військову агресію й подальшу анексію Криму, що є явним порушенням міжнародного права, у тому числі Статуту Організації Об'єднаних Націй, Хельсинського акту ОБСЄ та Статуту та основних принципів Ради Європи...» [7]. Тобто РФ у двосторонніх відносинах з Україною стає державою-агресором.

Водночас спірним залишається питання про стан війни між Україною та РФ. Ще Гаазька конвенція 1907 р. встановила, що стану війни обов'язково повинно передувати попередження у формі обґрунтованого оголошення війни або ультиматуму з умовним оголошенням війни (ст. 1) [8]. Проте практика сучасних міжнародних відносин має приклади війн, які починалися без оголошення. Крім того, навесні 2014 р. аналітики говорили про те, що військовий стан не був введений в Україні скоріше з мотивів необхідності проведення президентських виборів, ніж з мотивів відповідності ситуації. Втім президентські вибори вже відбулися, а жодних істотних змін немає.

Саме тому прийняття закону, який би чітко визначив відносини України та РФ, є необхідним як з точки зору права, так і з огляду на потребу суспільства чітко усвідомлювати статус і значення дій РФ щодо України. Крім того, як було зазначено вище, сам термін «агресія» вже має відображення в українському законодавстві. Зокрема, ст. 2 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» передбачає, що цей закон визначає статус території України, тимчасово окупованої внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Аналогічне положення міститься в грузинському законі про окуповані території, зокрема, ст. 1 передбачає: «Мета цього Закону – визначення статусу територій, окупованих в результаті військової агресії Російської Федерації, встановлення особливого правового режиму на цих територіях» [9]. Це підтверджує прийнятність практики, обраної українським законодавцем. На нашу думку, на сьогодні найбільш доцільний спосіб визначення Росії як держави-агресора – прийняття постанови Верховної Ради України. Цікавим досвідом є розроблені, проте неприйняті постанови часів російської агресії в Грузії, наприклад:

– Проект Постанови ВРУ «Про Заяву Верховної Ради України щодо засудження акту агресії Російської Федерації проти суверенної держави Грузія» (вносився народним депутатом України Б. Тарасюком). У проекті прописувалось, що «збройні сили Російської Федерації під приводом виконання «миротворчої місії» здійснили акт агресії проти незалежної держави Грузія», і надавалось обґрунтування такого твердження [10].

– Проект Постанови ВРУ «Про Заяву Верховної Ради України «Про військову агресію Росії проти Грузії» (вносився народними депутатами України Ю. Костенком і Я. Джоджиком). У проекті постанови визначалось, що Україна розглядала дії РФ «як військову агресію Росії проти Грузії». Проект мав як опис подій та їхнє обґрунтування, так і ряд закликів (як до державних органів України, так і до світової спільноти). Крім того, засуджувалася європейська політика уміротворення агресора [11].

Без відповідного рішення України щодо відносин із РФ відчувається певний дисбаланс між вимогами України до своїх європейських партнерів, між суспільними запитами та рядом заяв світового співтовариства. Окрім актів міжнародних організацій, є багато заяв закордонних діячів та громадянського суспільства. Наприклад, прес-служба Конституційного Суду України відзначила, що голова Конституційного Суду Латвії А. Лавіньш, Голова Конституційного Суду Литви Д. Жалімас і Голова Конституційного Трибуналу Республіки Польща А. Жеплінськи солідарні з Україною в питанні відстоювання нашою державою територіальної цілісності та протидії зовнішній воєнній агресії в східних регіонах країни. Про це європейські конституціоналісти заявили в ході круглого столу, що відбувся 15 липня 2014 р. в межах робочого візиту в Україну делегацій органів конституційної юрисдикції Латвії, Литви та Польщі. Д. Жалімас зауважив: «Тому в нас болить серце, коли проти України відбувається пряма агресія іншої держави. Ми тут, щоб обмінятися досвідом і висловити свою солідарність», а А. Жеплінськи констатував складну ситуацію в Україні у зв'язку з окупациєю Криму Росією та воєнними діями в двох східних областях. «У міжнародному праві це називається війна. Вона може бути без декларацій або з деклараціями» – сказав він [12].

Водночас Україна не наважилась ані чітко визначити відносини з РФ, ані ввести воєнний стан. Важливо, що, крім правових питань, визнання РФ агресором вирішило б і ряд політичних проблем. На нашу думку, визнання Росії агресором певним чином може вплинути на характер висвітлення новин про Україну, особливо в західних ЗМІ. Таким чином, це сприятиме посиленню позицій України в інформаційній війні, яка була розпочата Росією.

Визнання Росії агресором дозволить також внести логіку в політичні процеси: заборона партій, які допомагають агресору; відповідальність за колабораціонізм; люстрація в аспекті заборони займати державні посади відповідному колу осіб. Такі заходи можливі й сьогодні, але їхнє обґрунтування є скоріше політичним, ніж правовим. Прикладом існуючих на сьогодні пропозицій із конкретними заходами є проект Закону України «Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію)» № 4300а [13]. Фактично, якщо Україна сама не визнала Росію агресором і не створила особливий режим відносин, менші вимоги до публічних осіб, бізнесменів щодо зміни своїх звичних відносин із РФ. Тобто такі вимоги мають моральне та політичне пояснення, проте є не досить юридично обґрунтованими.

Важливим також є пошук нових гарантій безпеки та можливостей захисту власної територіальної цілісності та державності. Саме тому важливо, щоб Американський конгрес за два читання прийняв проект закону «Про запобігання російської агресії на території України» (Russian Aggression Prevention Act) [14], згідно з яким Молдова, Грузія та Україна отримують статус союзника Сполучених Штатів, і це, у свою чергу, не передбачає членство в НАТО. Окрім того, що такий проект ще раз засвідчує визнання дій Росії агресією, він передбачає ряд аспектів: зусилля США щодо зміцнення альянсу НАТО, розширення підтримка для Польщі та країн Балтії, прискорення реалізації зусиль щодо протиракетної оборони, зміцнення співробітництва США та Німеччини на глобальному рівні та щодо європейських питань безпеки, визначення політики США у відношенні до російської агресії в Європі, санкції для зупинення триваючої агресії Російської Федерації у відношенні до України, додаткові санкції в разі посилення агресії з боку Російської Федерації стосовно України або інших країн, обмеження доступу Росії до нафтових та газових технологій США, дипломатичні заходи у відношенні до Російської Федерації, підтримка російської демократії та організацій громадянського суспільства, військова допомога для України, питання обміну розвідувальною інформацією з Україною, статус союзника для України, Грузії та Молдови, розширення військова співпраця з ключовими партнерами поза НАТО, питання експорту природного газу, енергетична незалежність

Європи та Євразії, невизнання анексії Криму, підтримка демократії та організацій громадянського суспільства в країнах колишнього Радянського Союзу, розширення мовлення в країнах колишнього Радянського Союзу. З огляду на тематику проекту Україна має виступати за його запровадження, а також розробити конкретні заходи із співпраці щодо впровадження кожного положення.

Окремим питанням є аналіз доцільності запровадження Україною контрзаходів (зворотних заходів) проти Російської Федерації. Слід зауважити, що не варто пов'язувати негативну реакцію ЄС на можливі заходи Росії проти України з недоцільністю введення контрзаходів (зворотних заходів) Україною проти РФ. Перш за все ЄС не закликає Росію не вводити обмежувальних заходів у торгівлі з Україною через підписання Угоди про Асоціацію з ЄС, як про це йдеться в повідомленнях засобів мас-медіа. ЄС прямо відзначає, що такі заходи є неприйнятними і юридично необґрунтованими. В офіційно опублікованій промові Ш. Фюле це сформульовано так: «Russia's threats to take unilateral «preventive» safeguard measures are unacceptable and legally unfounded. We now hope that Russia will refrain from taking any such unprovoked restrictive measures» [15]. Загалом можна зробити такі висновки:

- Заходи РФ проти України їй обговорювані контрзаходи України мають різні підстави: підписання суверенною державою міжнародного договору та збройна агресія, окупація частини території відповідно;
- Сам ЄС обговорює можливість введення нових санкцій проти РФ, тому відсутність жодних зворотних заходів із боку України виглядає непослідовно;
- Ш. Фюле зазначив, що можливі заходи РФ не мають підстав, тоді як Україна має чим пояснити власні дії;
- Скоріше за все термін ««preventive» safeguard measures», який вжив Ш. Фюле, не є синонімічним контрзаходам.

Окремим питанням є прийнятність застосування терміна «контрзаходи», «зворотні заходи» щодо всіх дій, які є необхідні Україні (наприклад, створення списку «недружніх» аристів, візовий режим тощо). У саме поняття «контрзаходи» на сьогодні вкладають різний зміст (найбільш поширеній підхід викладений в Проекті статей про відповіальність). Слід провести чітку межу між відповіальністю РФ, контрзаходами та послідовною політикою суверенної держави, захистом національних інтересів.

З огляду на це можливим є визнання РФ агресором, яке буде супроводжуватись прийняттям пакету заходів на захист територіальної цілісності, національних інтересів, прав та життя громадян.

Західна доктрина сьогодні часто говорить про існування міжнародного збройного конфлікту між Україною та РФ [16]. Прихильники такої точки зору вважать, що узагальнююче визначення збройного конфлікту є доречним, у той час як намагання держав тлумачити деякі конфліктні ситуації по-іншому пояснюються політичними та практичними мотивами. На нашу думку, вирішення цього питання ускладнюється постійним невизнанням РФ власної присутності на території України. Водночас державні органи України неодноразово заявляли про наявність доказів російської присутності, а в мережі навіть з'явились відео обстрілу України з російської території. Ще більш очевидною участь Росії в подіях на Сході України стала після трагедії з Boeing 777.

Західна доктрина також виокремлює чотири характерні ознаки окупації, якими обґрунтуеть відповідний правовий статус Криму: наявність іноземних сил; здійснення влади («ефективний контроль») на території; непогоджений характер військової окупантії з боку держави, на території якої відбуваються відповідні дії; непрямий контроль забезпечується за допомогою де-факто контролю над місцевою владою чи іншими групами впливу.

Таким чином, українсько-російські відносини переживають непростий період розвитку. Існує думка про те, що їхню кваліфікацію ускладнює той факт, що Росія веде

нетипову та раніше незастосувану тактику військового втручання. Більш того, хоча де-факто відбуваються збройні зіткнення, водночас продовжують існування дипломатичні відносини, ведуться економічні переговори тощо. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» визначив дії РФ як збройну агресію, що відповідає й термінології Резолюції ПАРС. Цей закон, спрямований на захист прав та свобод, врегулював основні проблемні моменти правового режиму, штучно створеного в Криму через окупацію РФ. Він також де-факто підкреслив існуючу проблему: неоголошення стану війни є одночасне визнання певного суб'єкту міжнародного права агресором виглядає непослідовно. Це також послаблює позиції України щодо залучення міжнародної підтримки: якщо Україна зберігає з РФ економічні й дипломатичні відносини, складно вимагати посилення санкцій від інших держав. На жаль, існує інша сторона питання: навряд чи оголошення стану війни позитивно вплинуло б на процес дескалації конфлікту. Саме тому найбільш виваженим є чітке визначення Верховною Радою України Росії як агресора та запровадження ряду заходів щодо створення нового особливого режиму відносин.

Висновки. Очевидним є те, що в подальшому Україні слід будувати відносини з РФ на основі міжнародного права, а не ґрунтуючись на дружбі чи оманливій концепції братських народів. Крім того, докорінна зміна відносин з Росією – факт, який став беззаперечним і незворотнім. І чим більше Україна буде зволікати з прийняттям необхідних заходів, тим слабкіші позиції ми матимемо щодо захисту власних національних інтересів.

Список використаних джерел:

1. Україна відкликає посла з РФ для консультацій, – МЗС // Агентство «Українські Новини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.112.ua/politika/ukrayina-vidklyake-posla-z-rf-dlya-konsultaciy-mzs-35491.html>.
2. Росія відкликала свого посла через незрозумілу ситуацію в Україні – Медведєв // «Корреспондент» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3310539-rosiia-vidklykala-svooho-posla-cherez-nezrozumilu-sytuatsiui-v-ukraini-medvediev>.
3. Репецький В. Дипломатичне і консульське право : [підручник] / В. Репецький. – К. : Знання, 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://radnuk.info/pidrychnuku/mishnarod-pravo/468-repetsku/8091-35---.html>.
4. Проект Постанови щодо першочергових заходів у зв’язку з військовою агресією Російської Федерації № 4465 від 17.03.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50279.
5. МЗС: Росія призупинила політичні контакти з Україною на вищому рівні // «Інтерфакс-Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dt.ua/UKRAINE/mzs-rosiya-prizupinila-politichni-kontakti-z-ukrayinoyu-na-vischomu-rivni-139222_.html.
6. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.
7. Resolution by the Council of Europe’s Parliamentary Assembly 1988 (2014) «Recent developments in Ukraine: threats to the functioning of democratic institutions» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mfa.gov.ua/en/news-feeds/foreign-offices-news/21452-rezolyuciya-parlamentsykoji-asambleji-radi-jevropi-1988-2014-ostannij-rozvitok-podij-v-ukrajini-vikliki-funkciovannya-demokratichnih-institutiv>.
8. Laws of War : Opening of Hostilities (Hague III) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague03.asp.
9. Об оккупированных территориях : Закон Грузии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.smr.gov.ge/docs/doc222.pdf>.
10. Про Заяву Верховної Ради України щодо засудження акту агресії Російської Федерації проти суверенної держави Грузія : Проект Постанови ВРУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/DF2DM00A.html.

11. Про Заяву Верховної Ради України «Про військову агресію Росії проти Грузії» : Проект Постанови ВРУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/DF2CU00A.html.

12. Очільники конституційних судів Латвії, Литви і Польщі висловили солідарність з Україною у зв'язку із зовнішньою агресією проти нашої держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/93362-ochilniki_konstituciynih_sudiv_latvii_litvi_i_polschi_vislov.html.

13. Проект Закону про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію) № 4300а від 17.07.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51721.

14. Russian Aggression Prevention Act of 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://beta.congress.gov/bill/113th-congress/senate-bill/2277/text>.

15. Speech: Situation in Ukraine : European Commission SPEECH/14/548 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-14-548_en.htm.

16. Jorritsma R. Ukraine Insta-Symposium: Certain (Para-)Military Activities in the Crimea: Legal Consequences for the Application of International Humanitarian Law / R. Jorritsma [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://opiniojuris.org/2014/03/09/ukraine-instasymposium-certain-para-military-activities-crimea-legal-consequences-application-international-humanitarian-law/>.

КІНДЮК К. Б.,
магістр права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 340

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ М. М. ГЕРНЕТА

У статті виокремлено такі основні напрямки наукової діяльності М.М. Гернета: 1) загальнотеоретичні дослідження кримінального права; 2) дослідження в галузі кримінально-правової статистики; 3) дослідження проблеми злочинності та засобів її попередження; 4) дослідження в галузі кримінальної психології; 5) дослідження історії руху за скасування смертної кари; 6) дослідження міжнародних злочинів; 7) дослідження в галузі юридичної біографістики.

Ключові слова: М.М. Гернет, наукова діяльність, соціологічна школа кримінального права, злочинність.

В статье выделены такие основные направления научной деятельности М.Н. Гернета: 1) общетеоретические исследования уголовного права; 2) исследования в области уголовно-правовой статистики; 3) исследование преступности и средств ее предупреждения; 4) исследования в области криминальной психологии; 5) исследование истории движения за отмену смертной казни; 6) исследование международных преступлений; 7) исследования в области юридической биографии.

Ключевые слова: М.Н. Гернет, научная деятельность, социологическая школа уголовного права, преступность.

